

"בציפייה לגאולה שלמה"

ספרות

לדמותו של הרב שלמה גורן (1918-1994)

פרק יב

יחידה 21 | לכל אחד הכותל שלו

יחידה 22 | "יום אחד לאחר שתגאל העיר העתיקה..."

ד"ר טלי יניב, מפמ"ר ספרות

ד"ר חנה שפירא, מדריכה ארצית לספרות ממ"ד

לכל אחד הכותל שלו

21

כתבו: ד"ר טלי יניב, מפמ"ר ספרות וד"ר חנה שפירא, מדריכה ארצית לספרות ממ"ד

רציונל

"הכותל", מושא כמיהתו של העם היהודי לאורך הדורות, הוא פינתו הדרום-מערבית של הר הבית. גובהו שמונה עשר מטרים ובו עשרים ושבעה נדבכים. מאז חורבן הבית באים יהודים לכותל, לשפוך לבם לפני הקב"ה ולהתפלל לישועה ולגאולה קרובה. לפי האגדה, "לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי, שנאמר: הנה זה עומד אחר כתלנו, ונשבע הקב"ה שאינו חרב לעולם" (מדרש רבא, שמות).

ביחידה שלהלן כרכנו יחדיו את ציון חמישים שנה לשחרור הכותל המערבי ואת ההיכרות עם דמותו של הרב שלמה גורן, דמות החמ"ד לשנה זו. תקיעת השופר של הרב גורן ברגעי שחרור הכותל היא מרגעי השיא של מלחמת ששת הימים בפרט ושל תקומת עם ישראל בארצו בכלל.

היחידה כוללת לימוד ועיון ספרותי לצד היבטים רוחניים ורגשיים.

השיר "הכותל" מתאר את עמידתן של שלוש דמויות מול הכותל: נערה, צנחן ואם שכולה. כל דמות מסמלת רגשות אחרים המאפיינים את יחס האומה אל הכותל: הגשמת ההבטחה (הנערה), המשכיות (הצנחן), וצער (האם השכולה).

מטרות היחידה

1. להתוודע לקשר המיוחד בין הרב שלמה גורן, דמות החמ"ד, לבין הכותל המערבי
2. ללמוד את היצירה "הכותל" מאת יוסי גמזו; לבחון את יחסנו אנו לכותל באמצעות ניתוח הדמויות השונות ביצירה ויחסן המיוחד לכותל

קהל יעד

חטיבת ביניים

עזרים

נספח ו: "הכותל של הילד שלמה והרב גורן", דף מידע כמספר המשתתפים
נספח 2: מילות השיר "הכותל"
מקור, מחשב וקישור לאינטרנט

מהלך היחידה

שלב א: שחרור הכותל והרב גורן

א. המורה יקרין לתלמידים סרטון קצר המבוסס על הקלטה מקורית של שידורי קול ישראל ביום שחרור ירושלים 1967.

- קישור לסרטון [שחרור הכותל](#).
- למציאת הסרט ברשת רשמו: "שחרור הכותל 1967".

ב. המורה יציג בפני התלמידים את הקשר המיוחד בין הרב גורן לבין הכותל המערבי.

- רצ"ב דף מידע "הכותל של הילד שלמה והרב גורן" (נספח ו).

- המורה יקריין סרטון קצר המשקף את הקשר המיוחד בין הרב גורן לכותל המערבי:

- קישור לסרטון [בערוץ אורות](#).

- למציאת הסרט ברשת רשמו: "הוא רץ באמצע הקרב בלי כובע פלדה - עם שופר ועם ספר תורה".

ג. שאלות לדיון

1. כיצד מתאר הרב את עצמו, כילד, בעת ביקורו הראשון בכותל המערבי? אילו רגשות באים לידי ביטוי בדברים שקראתם?
2. כיצד אתם מרגישים בעת ביקור בכותל המערבי, שריד בית מקדשנו? האם אתם זוכרים את ביקורכם הראשון במקום?
3. לאחר שצפיתם בסרטון וקראתם את דברי הרב המתארים את הגעתו לכותל, אילו רגשות אתם מעריכים שחש הרב גורן באותם רגעים היסטוריים?
4. הרב גורן היה שותף בשחרור הכותל המערבי ובעיצוב הזיכרון הלאומי של רגע שחרור הכותל כרגע קדוש בעל משמעות לדורות. מה הייתם רוצים לומר לרב גורן על התקיעה בשופר ואמירת התהילים במעמד שחרור הכותל המערבי?

שלב ב: "הכותל - אזור ועצבת"

א. המורה יחלק לתלמידים את מילות השיר "הכותל" (נספח 2) וישמיע ביצוע שלו.

- אפשרות א: [ביצוע של עפרה חזה](#)

- אפשרות ב: [ביצוע של אפי נצר](#)

ב. לימוד מבנה השיר ודרכי עיצובו:

1. מהי החוויה המרכזית בשיר?
2. חלקו את השיר לחלקים עיקריים ולחלקי משנה. בחלוקה התייחסו לדמויות, לפתיחות של הבתים, לחריזה ולפזמון.
3. הכותל מתואר בשיר מנקודת מבטם של העומדים מולו. מהו הכותל בעבור כל אחד מאלה: הדובר; הנער; הצנחן; האם? צטטו והסבירו.
4. מצאו בשיר את האנפורות, והסבירו מה הן באות להדגיש בשיר.
5. בבית הראשון, שהוא גם הפזמון החוזר, מצוי הרעיון המרכזי שעליו בנוי השיר. הסבירו מהו.
6. עקבו אחר הניגודים המופיעים בבתי השיר. במה מעמיקים הניגודים את החוויה המרכזית שבשיר?
7. ניגוד אחד בשיר בנוי כאוקסימורון: לב של אבן. הסבירו:
 - א. כיצד הופך הניגוד לאוקסימורון?
 - ב. מה מלמד אוקסימורון זה על טיבו של הכותל?
8. על משה רבנו נאמר בדרתו מהר סיני: "לא ידע כי קרן עור פניו" (שמות לד, כט), ואילו על הנערה נאמר בשירנו: "ומה שקרן על מצחה בין ערביים היה ארגמן של מלכות". מה תורמת התשתית המקראית לדמותה של הנערה בשירנו?
9. מצאו תמונות וצילומים של הכותל המערבי. בחרו איורים היכולים לשמש איור לשיר. נמקו את בחירתכם.

לסיכום: מהו הכותל בעיניכם? כיצד הוא נראה?
מה הוא מזכיר ואיזו חוויה הוא מעורר אצלכם?

הילד שלמה מכפר חסידים, 1928

הלכנו לכותל המערבי דרך השוק. במקום לפנות לסמטה המובילה לכותל, המשכתי ישר והגעתי לשער השלשלת ולהר הבית. הרגשתי שם ממש כאילו השכינה שורה עליי, וכאילו ראיתי מלאכים פורחים באוויר. מאז אני חש קשר מיוחד, עמוק וחזק להר הבית.

ההליכה לכותל – עם כל הסמטאות והיהודים הרבים שגרו שם, יהודים חרדים זקנים וצעירים – השפיעה עלי מאוד. לא הייתי רגיל למראות הללו. הגענו לכותל, והרגשתי כאילו רוח אחרת חדרה אל לבי. בכפר הרי לא רציתי ללמוד, ואולי אף הייתי המנהיג של כל החברה הצעירים שקראנו להם "הבריונים". התעסקתי עם כל דבר רק לא עם לימוד, וודאי שלא לימוד תורה. בכותל, הרגשתי פתאום כאילו מן השמים נחה עלי איזו רוח שונה. חזרנו מן הכותל והרגשתי שאני ילד אחר לגמרי, לא אותו הילד שהיה בכפר.

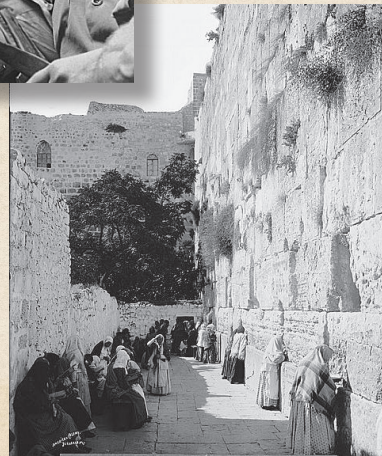
בעוז ותעצומות, עמ' 50-51

הרב הצבאי הראשי אלוף שלמה גורן, 1967

כאשר נגלה לעיני הכותל במערבי במלוא הדרו מסמטת שער המוגרבים, פרצתי בצעקה: "הוי זהו הכותל". [...] מיד תקעתי בשופר ושמתי את ספר התורה שבידי ברווח שבין אבני הכותל. נפלתי על הרצפה ונישקתי אותה. קמתי וברכתי ברכת שהחיינו בשם ובמלכות [...] אחר כך קראתי את מזמור קכב בתהילים: "שיר המעלות, לדוד: שִׁמְחֵתִי בְּאִמָּרִים לִי בֵּית ה' גִּלְךָ", ולאחריו מזמור קכו: "שיר, המעלות: בְּשׁוּב ה' אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן הֵינּוּ בְּחִלָּמִים".

משנת הגורן, מאמרים, נאומים ומכתבים, בעריכת קובי דמבינסקי, עמ' 110

בתמונה: יהודים מתפללים בשנת 1920

עד מלחמת ששת הימים בצמוד אל הכותל המערבי הייתה "שכונת המוגרבים". הכותל המערבי היה סמטה צרה הצמודה אל בתי המוסלמים. לאחר מלחמת ששת הימים פונתה השכונה מתושביה והקרקע יושרה לטובת רחבת הכותל כפי שהיא מוכרת לנו כיום.

נספח 2

הכותל

מילים: יוסי גמזו

עמדה נערה מול הכותל

שפתיים קירבה וסנטר.

אמרה לי: "תקיעות השופר חזקות הן,

אבל השתיקה עוד יותר..."

אמרה לי: "ציון הר הבית"

שתקה לי: "הגמול והזכות",

ומה שזהר על מצחה בין ערביים

היה ארגמן של מלכות.

הכותל - אזוב ועצבת,

הכותל - עופרת ודם.

יש אנשים עם לב של אבן,

יש אבנים עם לב אדם.

עמד הצנחן מול הכותל,

מכל מחלקתו רק אחד

אמר לי: "למוות אין דמות אך יש

קוטר -

תשעה מילימטר בלבד..."

אמר לי: "אינני דומע",

ושב להשפיל מבטים,

"אך סבא שלי, אלוהים היודע,

קבור כאן בהר הזיתים".

הכותל - אזוב ועצבת...

הכותל - אזוב ועצבת...

עמד מול הכותל עמנו

הרב הישיש בתפילה.

אמר לי: "אשרי שזכינו כולנו"

ושב, ונזכר, לא כולם.

עמד בדמעה מנצנצת

יחיד בין עשרות טוראים.

אמר לי: "מתחת לחאקי, בעצם,

כולכם כוהנים ולוויים"

הכותל - אזוב ועצבת...

עמדה בשחורים מול הכותל

אמו של אחד מן החי"ר.

אמרה לי: "עיני נערי הדולקות הן,

ולא הנרות שבקיר".

אמרה לי: "אינני רושמת

שום פתק לטמון בין סדקיו.

כי מה שנתתי לכותל רק אמש,

גדול ממילים ומכתב".

"יום אחד לאחר שתיגאל העיר העתיקה..."

ד"ר חנה שפירא

קהל יעד

חטיבת ביניים

עזרים

נספח ו: מילות השיר "יום אחד לאחר שתיגאל העיר העתיקה"

מהלך היחידה

פתיחה

א. קריאת השיר בקול. בזמן הקריאה התלמידים יסמנו במדגש שורות או מילים שדיברו אליהם במיוחד.

ב. דיון בהתרשמותם הראשונית של התלמידים - מהי החוויה המתוארת בשיר?

רציונל

את השיר "יום אחד לאחר שתיגאל העיר העתיקה..." כתב המשורר והסופר יצחק שליו! בשיר מבטא המשורר את כיסופיו לגאולת העיר העתיקה, שאמנם נגאלה עשר שנים מאוחר יותר, במהלך מלחמת ששת הימים. חלומו התגשם.

מטרות היחידה

מטרות בתחום הערכי:

- התלמיד יזדהה עם הכמיהה לגאולת העיר העתיקה שמבטאת בשיר.
- התלמיד יתחבר להתרגשות של הדובר בהזכירו את המקומות הקדושים.
- התלמיד יחוש את עוצמת המעמד של גאולת העיר העתיקה ואת החיבור לכלל עם ישראל.

מטרות לימודיות:

- התלמיד יזהה את מבנה השיר (ארבעה בתים סימטריים, חריזה).
- התלמיד יזהה את המקומות הקדושים המוזכרים בשיר.
- התלמיד יבחין באמצעים הפואטיים בשיר התורמים לעיצוב החוויה (מטפורות, חזרה על ו' החיבור, סימני הפיסוק וכו').

גוף השיעור

בשיר ארבעה בתים סימטריים (הסבר: ארבע שורות בכל בית, אורך שורות זהה, חריזה בין השורה השנייה לשורה הרביעית בכל אחד מהבתים).

בכל אחד משלושת הבתים הראשונים מצוין שם של מקום בירושלים העתיקה ומתוארת "תמונה" המתרחשת סביבו.

1. מהם המקומות המוזכרים בכל אחד מהבתים? איזו "תמונה" מצוירת בכל אחד מהבתים? פרט.

2. מה המשותף למראות שרואה הדובר בשלושת הבתים הראשונים של השיר?

3. מהן המילים בשיר המציינות ריבוי?

4. הסבר את שתי השורות האחרונות בבית השלישי:

"ואיזו רגשה בקרקע, – משפחות נפגשות,

ורנון עצמות חשאי, – נפגשים חברים..."

5. בבית הרביעי אין ציון של מקום מסוים, אלא תיאור כללי של התרגשות.

א. מהן המילים המתארות את ההתרגשות העצומה?

ב. בשתי השורות האחרונות של הבית (והשיר) מופיעים שני תשמישי קדושה.

מה הם, ומה הם מסמלים בשיר?

ג. כל בית מסתיים בשלוש נקודות - מדוע?

6. כותרת השיר היא "יום אחד לאחר שתיגאל העיר העתיקה..." - הסבר את הכותרת לאור מה שלמדת עד כה.

7. ציין מטפורות אחדות בשיר והסבר מה תרומתן לשיר.

8. הדובר בשיר עובר תהליך; השיר מתחיל במילים "אנוכי משער", ובשלושת הבתים הראשונים הוא מעלה את השערותיו. הבית האחרון מתחיל במילים "ואין לשער". מהו ההסבר לשינוי?

9. להלן ציטוט מדבריו של הרב גורן בתארו את שחרור העיר העתיקה:

הממשלה החליטה לשלוח את החיילים לכבוש את ירושלים, ואני אמרתי איך אני אלך בלי שופר? רצתי לבית של חותני הנזיר, ר' דוד זכר צדיק לברכה [...] עלייתי אליו בשעה ארבע לפנות בוקר ואמרתי לו "דבר אלוקים לי אליך, אנחנו הולכים לשחרר את הכותל המערבי". הוא התחיל לבכות, [...] אמרתי לו שאני צריך את השופר. היה לו בית כנסת בבית [...] הוא עלה על כיסא מעל שולחן ונתן לי שופר וספר תורה. [...]

אני התחלתי לרוץ ביחד עם הצנחנים בשביל העולה לעבר שער האריות, הדרך הייתה מופגזת, כל הזמן ירו אש מעבר לחומות. הפלוגות של הצנחנים היו צמודות לקירות, הלכו צמוד לקירות כדי שלא להיפגע, רצתי [...] עם הספר תורה ותקעתי בשופר, אני ממשיך ותוקע בשופר באמצע הדרך ולמולי שער האריות [...] המשכתי לרוץ ולתקוע בשופר, להתפלל ולצעוק "בשם ה' תעשו ותצליחו!" עד שהגעתי לשער האריות. [...] ורץ לכיוון הר הבית. וירו כל הזמן, הכוחות זזים ורצים, ואני תוקע בשופר ואני מתפלל ואני צועק "בשם ה' תעשו ותצליחו" כל מיני תפילות שעלו אז בשפתיי, במוחי, מתוך טראנס. [...] אני לא הרגשתי אז שאני הולך בכלל על האדמה, כאילו שאני מרחף באוויר, [...] רצתי ותקעתי בשופר כל הזמן, בלי סוף.

מתוך ריאיון עם הרב גורן. להאזנה:

<http://shiurim.moreshet.co.il/web/shiur.asp?id=339>

• מה המשותף לתיאורו של הרב גורן ולשירו של יצחק שליו? אילו מהדברים שראה שליו בעיני רוחו אכן קרו בשחרור ירושלים?

• בשלב זה אפשר לצפות עם התלמידים בסרטון על שחרור ירושלים:

<https://www.youtube.com/watch?v=2SxnjDkOD4s&spfreload=10>

יום אחד לאחר שתגאל העיר העתיקה / יצחק שלו, 1957

הודפס בספר "אלוקי הנושק לוחמים" בהוצאת קריית ספר

אֲנִי מְשַׁעַר לְעַצְמִי אֶת שַׁעַר יְפוֹ
אֵיכָכָה לֹא יָכִיל אֶת הָעַם הַזֹּרֵמִים אֶל הָעִיר,
וְנוֹדַד דְּמִיּוֹנִי לְשַׁעְרִים אֲחֵרִים בְּחוּמָה,
שָׁגַם הִמָּה מְלֵאִים אֶת הָזֶרֶם - אֲטִי וְכַבִּיר
וְרוּאָה אֲנִי בְּמַרְאֶה אֶת הַכְּתָל: מוֹצֵף
נָהַר דְּמַע רְחוּם הַשּׁוֹטְפוֹ מֵאֲבָק הִיתָמוּת.
וְהִיאֵךְ מִנְּבִיטִים כָּל סִדְקִיו נִצְנִי פִתְקָאוֹת,
וְאִמָּהוֹת חֲסוּדוֹת מְשַׁפִּיעוֹת עַל גּוֹפּוֹ חֲמִימוֹת.
וְאִיזוֹ צְפִיפּוֹת בְּדֶרֶכִים אֵלֵי הַר הַזֵּיתִים
וְרִטוּט שֶׁל גּוֹפִים מְתִיפָחִים בֵּין מַצְבּוֹת הַקְּבָרִים!
וְרִגְשָׁה בְּקֶרֶקֶע, - מְשַׁפְּחוֹת נִפְגָּשׁוֹת
וְרִנּוֹן עֲצָמוֹת חֲשָׁאִי, - נִפְגָּשִׁים חֲבָרִים!
וְאִין לְשַׁעַר אֶת קִדְשַׁת הַיָּמִים, הַלִּילּוֹת,
וְאֶת גֹּדֶל הַבְּכִי, הַשְׂמֻחָה, הַגּוֹאִים בְּאוֹר
שׁוֹפְרוֹת אֲזִי תוֹקְעִים לְאָדָם בְּכָל שְׁלוֹשׁ אֲשִׁמּוּרוֹת
וְסִפְרֵי הַתּוֹרָה מִתְהַלְכִּים בְּרַחוּבָה שֶׁל הָעִיר...

- קריאת שירי ירושלים של יהודה עמיחי מתוך "עכשיו ברעש"; השוואה בין המשוררים מבחינה לשונית ומבחינת דרכי הגשת השירים.
- השוואת שירים על ירושלים שכתבו משוררים אחרים (מופיעים למשל באנתולוגיה "ציפור האבן", הוצאת שבא).
- פעילות יצירתית - כתיבה, ציור או יצירה מחומרים שונים בנושא ירושלים.